

Fremtidens jurister.

Kristian Cedervall Lauta, Prorektor for uddannelse, Professor, Københavns Universitet

Jeg takker for denne mulighed for at adressere en så væsentlig problemstilling i en så meningsfuld sammenhæng.

I 2001 påbegyndte jeg, forventningsfuldt, mine jurastudier ved Københavns Universitet. Det er jo for så vidt gået fint siden, og jeg er i dag taknemmelig både for min uddannelse, og i særdeleshed for mit fag. Jurauddannelsen skuffede dog ved første møde. Ikke alene manglede uddannelsen nogle af de fremmeste fællestræk ved universitetsuddannelser: videnskabsteori og -historie, samt forståelsen af akademiske grundbegreber og metode; men fagene var desuden præget af en udbredt manglende bevidsthed om egne begrænsninger. Gennemgående kan måske sige, at juridisk(e) metode(r) måtte erkendes, for den enkelte studerende, igennem praksis og overvejende redegørende fremstillinger. Jeg var frustreret.

Allerede på 2. semester fremsendte jeg derfor et længere notat til den daværende fagleder for introduktionsfaget på jurauddannelsen ved Københavns Universitet: juridisk metode. Notatet beskrev, hvad jeg mente var et betydeligt forbedringspotentiale for faget i særdeleshed og jurauddannelsen generelt. I sin essens pegede jeg dengang på, at faget ikke formåede at hæve de studerendes kompetenceniveau over det laveste trin i Benjamin Blooms læringstaksonomi: husk og forstå (kendskab og forståelse i Blooms taksonomi). Ingen anvendelsesfærdigheder blev afprøvet og ingen analytiske eller kritiske kompetencer udfoldet. Faget bestod af uinspirerede oversigtsbilleder over rettens mangeartede funktioner, og selve retten fremstod som stivende tableauer fra fortiden. Der blev ikke inviteret til at tage del i det rigtigt interessante ved ret og retsvidenskaben: den argumentative, dynamiske natur; refleksionerne over det fælles professionsprog; jura som en nøgle til at forstå verden og fremtiden. Og altså ikke som et kedeligt, uforklaret fotografi af fortiden.

Dengang, som nu, kendetegnes den dygtige jurist ikke ved at kunne recitere retten som den var, men ved at kunne udfinde et rimeligt svar på et hvilket som helst retligt spørgsmål, givet tid og kilder – samt, ikke at forglemme, at kunne udfordre gruppetænkning eller intellektuel sløvhed med skarpe argumenter og kohærent, stringent tænkning. Denne grundlæggende position om hvad en jurauddannelse bør stræbe efter ændrer de kommende sider ikke på, tværtimod. Vi er således begyndt samme sted, som vi slutter. Meget er heldigvis sket de forgangene 20 år, men jeg oplever fortsat et forbedringspotentiale ift. dette grundlæggende mål med jurauddannelsen.

Efter at have fået dette grundlæggende budskab af brystet, kan vi vende os imod den egentlige opgave stillet for dagens debat: hvad der adskiller i morgen fra i går.

John Donnes berømte digt fra det 17. århundrede lyder: "Intet menneske er en ø, en verden for sig; ethvert menneske er et stykke af fastlandet, en del af det hele". Det samme gælder uddannelser. Derfor er det mest oplagte sted at starte et indlæg om jurauddannelsernes fremtid, der hvor de studerende bør ende: i fremtidens samfund.

I det følgende skitseres således tre overordnede tendenser som kan understøtte de efterfølgende hypoteser om fremtidens uddannelser. De er udvalgt, fordi de har særlig stor betydning for ret og retsvidenskab i de kommende år.

Den første tendens kan næppe betragtes som helt ny: hastigheden for teknologiske og videnskabelige gennembrud.

David Collingridge foreslog allerede i 1980, at regulering af teknologi er underlagt et dobbelt regulativt problem: når ny teknologi er under udvikling, er det umuligt at vide hvilken prototype, der skal reguleres frem for en anden (et "informationsproblem"). Til gengæld, gælder det at når teknologien er færdigudviklet og bragt i anvendelse – er det, ofte, for sent at regulere effektivt. Det initialle informationsproblem erstattes således af regulativ afmagt (et "power-problem"). Imens snakken i årevis har handlet om det første problem for retsvidenskaben – hvilke teknologier vi skal regulere og hvordan, og hvordan kunstig intelligens, rent hypotetisk, vil påvirke os – så er det andet problem i høj grad over os for så vidt angår sprogmodeller, dataindhøstning, robotter, selvkørende biler, selvafførende våben, ansigtsgenkendelse, etc.

Den anden store tendens vanskeliggør effektiv løsning af den første. Min store passion udover universitetsuddannelser er kriser. I disse år sniger utilregnelighed sig tiltagende ind i snart sagt alle de systemer som verden er funderet på: økosystemet, økonomien, international politik, vores grundlæggende institutionsdannelse og demokrati. Det fundament vi har bygget verden på, synes at være i gået kollektiv, ukoordineret svingning. I yderste konsekvens kan dette føre til at jurauddannelser må forholde sig til en reel ideologisk opløsning. Ideologi, som begreb, vil sikkert her støde en del jurister. Ikke desto mindre, har vi de sidste (små) 70 år haft en fælles fod i vestlig retstænkning, og som næppe længere kan betragtes som sikker: retsstaten, menneskerettigheder, aftalefrihed, ejendomsret, frihandel hviler på et fundament af fælles (rets)ideologi, håndhævet af relativt stabile institutioner med tilstrækkelig global funktionsduelighed. Jeg tror, det er rimeligt at antage, at verden vil være præget af betydelig mere ustabilitet fremadrettet. Min hypotese vil være, at dette også vil medføre uenighed om grundlaget for de institutioner retten hviler på, men som minimum vil det producere politisk ustabilitet, som vil stille nye krav til jurister i hele verden, også i Norden. Med den ustabilitet, og behovet for hurtige beslutninger, skabes således potentielt behov for en andens slags ret og – en anden slags jurister.

Tredje tendens handler om selve retten. De seneste par år har vi set en stadig større hybriditet imellem private og offentlige aktører, eller måske mere præcist mellem privat og offentligt ansvar. Private virksomheder skal, i en tiltagende grad, udfylde offentlige funktioner i en verden hvor problemerne ikke kan løses uden fælles stillingtagen og handling, og hvor virksomheder bliver de væsentligste globale aktører. Bæredygtighed, digitalisering, klima, geopolitik, arbejdsrettigheder bliver i tiltagende grad reguleret og varetaget af private aktører. Privat virksomhed bliver således i stigende grad underlagt offentlig regulering, og som et resultat heraf opstår en stigende hybriditet mellem privat og offentlig ret. Eller måske mere fair, kan det siges at traditionelt privatretlige spørgsmål koloniseres stadig mere af offentlig regulering og derved offentlige retshensyn. Tilsvarende gælder forholdet mellem national og international ret, samt mellem bindende og ikke-bindende ret. Samlet set, vil dette opleves som et tiltagende komplekst og sammenvævet retslandskab, og dette producerer nye spørgsmål for juridisk praksis og derved for juridiske uddannelser.

Så samlet set, ser **jeg tre ændrede præmisser for retten: opdagelser, ustabilitet og hybriditet**. I det følgende vil jeg undersøge betydningen af disse tendenser igennem en række klassiske idealtipe dilemmaer for jurauddannelserne og udvikle en hypotese for hvert dilemma. Det første af disse kan måske lidt polemisk kaldes "teoretikere eller praktikere?"

Tænkende retsteoretikere eller effektive håndværksjurister?

Bredt set er det nordiske retslandsskab præget af stadig mere, tættere, og tiltagende teknisk regulering. Fremtrædende skandinaviske retsteoretikere talte i begyndelsen af 90'erne om polycentri, og henviste her både til rettens mange forskellige udspring og disse udsprings konkurrerende fortolkere. Teorien var, at der ville opstå situation, hvor jurister skulle lære at navigere i et stadig mere komplekst fortolkningslandskab. Det tror jeg, man i dag kan konstatere, var en præcis diagnose for så vidt angår rettens udspring og udvikling, men en forkert konsekvensanalyse for så vidt angår rettens fortolkning. Retten er rigtigt nok polycentristisk, i kraft af at dens udspring er diversificeret, der er således ikke længere kun én relevant lovgiver, men lovgivning spredt over mange forskellige jurisdiktionelle rationaler, og tiltagende også udenfor nærdemokratisk kontrol (branchestandarder, iso'er, ja selv klimakonventioner) men udøvelsen af den dømmende magt og derved ultimativt fortolkningsmonopolet er forblevet, i forbløffende grad, nationaliseret og monopoliseret.

Det skal hertil erkendes, at en stor del af udviklingen i dansk og nordisk ret drives af EU-domstolen og den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis, men det er fortsat nationale domstole, som i sidste ende sætter begrænsninger for rettens konkrete fortolkning – og derved udstikker den relevante retslige ramme, som de studerende skal kunne navigere i.

I stedet for den retsteoretiske forskydningseffekt at nutidens jurister skal navigere i flere retsfortolkningstraditioner samtidig, er opgaven for jurister i dag at navigere og oversætte retten indenfor et kohærent nationalt retssystem.

Resultatet heraf er, at nordiske jurister i dag skal uddannes til at navigere i et tæt-reguleret retslandskab, og at nogle af de vigtigste egenskaber for en sådan jurist er, at kunne udfinde og organisere disse regler fra flere, til tider, komplekse og rodede regelsæt. Hertil kommer fortolkningen af regler der ikke er intenderet til den pågældende retstradition specifikt. Regelfortolkning og -afvejning – og evnen til hurtigt og effektivt at kunne finde mening i et komplekst materiale er således blandt de væsentligste kompetencer for en jurist i dag. Det er, i det lys, ikke overraskende at aftagere skriger på jurister med et stort kendskab til konkrete retsregler og betydelig øvelse i at håndtere mange, nogle gange modstridende, regelsæt.

Jeg havde for et par år tilbage fået til opgave af Uddannelses- og Forskningsstyrelsen i Danmark, at evaluere den (relativt) nyoprettede jurauddannelse ved Færøernes Universitet. Ved første øjekast en jurauddannelse som var præget af en endog meget stor mængde "almene" fag. Faktisk løber der igennem hele BA-uddannelsen et "bånd" af almene fag, således at de dogmatiske fag aldrig blev udbudt uden at koble sig til et alment. Usædvanligt i lyset af hvad jeg netop har konstateret – at jura de sidste 30 år stadig mere er blevet koblet til kendskabet til ekstremt mange retsregler, og hvor kendskab til og viden om mange forskellige retsområder er en forudsætning for at producere en meningsfuld retsanalyse. Det var derfor et stort spørgsmål fra min side: hvordan kan man "skære ned" på den konkrete viden om reglerne til fordel for teoretisk viden om rettens funktion? For nogle af mine nordiske kollegaer vil svaret være oplagt: gældende ret på Færøerne er ikke præget af for mange regler – tværtimod. En lang række retsområder er hjemtaget, nogle for 30 år siden, og retsudviklingen på disse områder var visse steder reelt gået i stå. Lovgiver her har større problemer end og mindre kapacitet til at opdatere en, fra deres perspektiv, velfungerende arvelov. En jurist i den Færøske retstradition var således ikke påkrævet, at skulle forstå og organisere alt for mange regler, men at skulle fortolke og udfylde et rum efterladt af for få – og delvist forældede – regler. Juristens rolle i en sådant retssystem er, at skabe sammenhængende ret, hvor reglerne ikke kan – ikke at skulle hierarkisere forskellige regelsæts konkurrerende bud på gældende ret. Dette ikke for at foreslå, at fremtiden vil indeholde færre regler, men blot for at fastslå, at et givent retslandsskabs struktur har stor betydning for de kompetencer en jurist bør have.

Her kommer vi tilbage til den første tendens skitseret ovenfor: teknologi. Hvis man forestiller sig, at fremtidens retslandskab vil indeholde stadigt flere regler, vil teknologi blive en forudslætning ift. løsning af mange af opgaver, der i dag løses af lavere rangerende jurister. Man kunne måske endda forestille sig, at teknologi generelt, og kunstig intelligens i særdeleshed, i stadig større grad vil kunne afløfte behovet for at have et stort eller komplet overblik – og i stedet vil afkræve stadigt mere fokus på kompetencer, kritisk sans, menneskelighed. Det er nok svært at forestille sig, med den nuværende teknologiudvikling, at der vil være behov for at menneskelig gennemlæsning af alle retsligt relevante dokumenter ved en virksomhedsovertagelse om 10 år. Eller for den sags skyld, behov for fuldmægtige til at skrive kontrakter, skøder eller at læse litteraturen/finde relevant domspraksis. Her vover jeg pelsen med det første hypotese om fremtidens jurister: **Vi skal ikke bruge flere jurister, der kender alle retsregler, men flere jurister der kan tænke alt retsligt.** Til det første postulat følger også et paradoks, for behovet for dygtige og effektive håndværksjurister har aldrig været større end lige nu. Aldrig har der været flere retsregler at holde styr på, og teknologien er endnu ikke effektivt begyndt at løse problemet. Der skal altså mod til: husk, vi uddanner til om 10 år – ikke for 10 år siden.

Dybde eller bredde (specialisering eller generalister)?

Fremtidens jurister skal ikke herved miste deres forståelse og beherskelse af deres egen dybe faglighed. I den danske debat er begrebet *kernefaglighed*, et samlingspunkt for hvad der umiddelbart præsenterer sig som et kohærent synspunkt: Der skal dog ikke kradses meget i overfladen af begrebet for at konstatere, at det dækker over ganske mange, ofte konkurrerende, opfattelser af hvad denne ”kerne” består af. Der synes således blandt juristprofessionen at være en stærk opfattelse af, at der findes en fællesfaglighed, og samtidig en manglende evne til at beskrive denne.

Forestillingen om at fremtidens jurister alene skal uddannes med én faglighed, udfordres simultant af en tiltagende diversificeringen af arbejdsmarkedet. Det juridiske arbejdsmarked fra jurauddannelsen i København er ca. 50/50 offentligt privat, men tiltagende med store virksomheder som centrum for det private arbejdsmarkeds ekspansion. Imens jurister fortsat er en af de få faggrupper, der stadig skifter mellem karrierer i den offentlige og det private, så synes det ikke at opveje for en generel tendens til tidligere og fastere karrierespor, også for jurister.

Jurauddannelserne i Norden er kendetegnet ved at være bred indgang til arbejdsmarkedet, med begrænset uddannelsesmæssig specialisering. Der skal altså både uddannes specialister og generalister til fremtidens arbejdsmarked. Det kunne synes som en uklar eller svag tese, men den rejser et andet mere provokerende spørgsmål: er én jurauddannelse nok?

Spørgsmålet er, om det er naivt at tro at muligheder for specialisering uden styring indenfor den eksisterende uddannelse kan rumme de store, mangeartede og komplekse opgaver, der stilles til fremtidens jurister? Jeg vover pelsen med en provokerende, anden hypotese: **Flere uddannelser ville dække fremtidens arbejdsmarked(er) mere effektivt.** Tiden er løbet fra forestillingen om én faglighed, der kan samle dem alle. Hermed ikke sagt, at man ikke har en fælles BA-uddannelse eller ”kerne” – ej heller at der ikke er brug for generalister fremadrettet – blot at der med stigende specialiseringsbehov og politiske krav om hurtigt afviklede uddannelsesforløb, bliver brug for tilrettelagte specialiseringer i langt højere grad end i dag.

Interdisciplinaritet eller monofaglighed

Den britiske juraprofessor Roger Brownsword taler om generationer af regeldannelse. Ret i dag udstedes som en ordre, opretholdt ved et magtmonopol: Du må ikke køre over for rødt, hvis du gør, straffer staten dig. Det kalder han 1. generationsret. I en verden hvor teknologi bliver mere avanceret, opstår muligheden for i stedet at udvikle 2. generationsret. En reguleringsform der langt mere effektivt kan løse det samme problem: Lad os fortsætte i trafikikkerhed. I 2. generationsret bygges biler på en måde, så de ikke kan køre over for rødt lys, hvor fartgrænserne ikke kan overskrides, og hvor bilen selv registrerer eventuelle ulykker og tilkalder hjælp. Her erstattes de oprindelige retsproblemer (bevis, tilregning, håndhævelse) med andre (programmering, produktansvar, erstatning). Og mindst lige så væsentligt: det retslige subjekt erstattes. Det er ikke længere den individuelle borger, der skal reguleres, men producenterne af biler. Heraf opstår en accelereret retslig hybriditet. Retsudviklingens vægt bevæger sig potentielt fra det statslige system til det teknologiske: fra jurist og politolog til programmør og ingeniør. Og rettens fortolkning og opretholdelse fra det offentlige domæne til det private. Hvad betyder det for fremtidens jurister? De skal som minimum kunne samarbejde med programmøren og ingeniøren. De skal helt klart forstå teknologi og industrierne, de skal regulere. I bedste fald skal nogle af dem være programmører.

Noget tilsvarende kunne måske påpeges indenfor snart sagt alle andre retsområder: hvis kunstig intelligens i fremtiden skal skrive og gennemgå kontraktsudkast eller træffe skatteretlige afgørelser, bliver aftaleretten som reguleringsgenstand nødsaget til at overveje og forstå de risici, der følger med dette.

En anden hovedtendens, der taler ind i behovet for yderligere tværfaglige egenskaber for jurister, er den uorden, jeg beskrev indledningsvist. Med tiltagende ustabilitet, bliver det første offer den funktionelle differentiering, vi har bygget vores moderne effektive samfund på. Alle der nogensinde har været i en krise, ved at det første offer er "plejer". Hele definition af en krise er, at den er ekstraordinær, og derved ikke kan håndteres med de sædvanlige, forhåndenværende midler. I sådanne situationer har man brug for omstillingsparate, helhedsorienterede og effektive jurister, med evnen til at forholde sig fænomener og udfordringer udenfor deres specialiserede faglighed. Hvordan lærer man dette? Som alt andet: ved at øve sig. Train as you fight, siger en gammel militærgrundsætning. Studerende, der i fremtiden skal håndtere retsstaten og virksomheders mangeartede og uforudsigelige udfordringer, skal også prøves på jurauddannelserne i at møde det uforudsigelige, ukurante og "fremmede". Hvis de effektivt skal kunne adressere klimakriser, biodiversitetssammenbrud og energikriser, kræver også dette et bredt funderet vidensgrundlag og evnerne og nysgerrigheden til at kaste sig over den seneste viden.

Den tredje provokerende hypotese kan således formuleres således: **fremtidens jurister skal, i endnu højere grad end i dag, forstå andre fagligheders problemer, sprog og tilgange.** I en verden med behov for jurister med dyb forretningsforståelse og med stigende ustabilitet, og deraf affødt uforudsigelighed, skal jurister allerede fra uddannelse gives værktøjer til at navigere en sådan verden.

Samarbejdende, konstruktive jurister eller stålsatte garantier for ordentlighed?

Corona-krisen fremkaldte, ikke mindst i Danmark, en lang række retsstatslige dilemma, der understreger behovet for jurister med et solidt retsstatsligt og moralsk kompas. Det synes således vigtigere end nogensinde at have jurister, der ikke alene kan teknisk understøtte regeldannelse, men også tager ansvar for retsstatens opretholdelse.

Den juridiske professions rolle i skabelsen af staten, er således forhåbentligt, på vej tilbage. Fra en årrække at have været afskåret fra nogle af de mest indflydelsesrige embedsposition, fordi jurister siger nej – synes jurister at være i stigende efterspørgsel i sådanne i dag, fordi de siger nej.

Tilsvarende i den private sektor er der behov for jurister med dekorum, ordentlighed og mådehold. Dette bliver næppe mindre afgørende i en tiltagende hybridiseret, kompleks og global retsvirkelighed. Klienter ønsker at betjene sig at juridiske tjenesteydelser præget af den ordentlighed og nidkærhed, som historisk har sikret professionen en fremtrædende rolle i vores samfund.

Heraf den fjerde og sidste hypotese: **vi skal (ud)danne jurister til også være garanter for ordentlighed, grundighed og forudsigelighed.** Man kunne med en vis ret spørge, om en tiltagende usikker verden, ikke vil producere en efterspørgsel efter det modsatte: jurister med villighed til at afsøge grænserne af deres kunden og faglighed – fleksibelt tænkende, pragmatiske jurister. Det er et rimeligt argument, og vil uden tvivl være tilfældet. Vores opgave som uddannelsesinstitution er dog ikke at efterkomme et hvilket som helst behov i samfundet. Fremtidens jurister skal ikke alene *producere til samfundet*, men også, og i denne sammenhæng vigtigere, *producere fremtidens samfund*. Dette er uvægerligt et normativt standpunkt, men alt for længe har universiteterne afstået fra at tage denne moralske autoritet på sig: vi vil bedre, og bør (ud)danne derefter.

Konklusion: Gammel vin på nye flasker?

Alt dette kan læses med kritiske øjne som et skrig på revolution, men intet kunne være jurister, for slet ikke at sige denne jurist, fjernere. Læs i stedet mit indlæg, med mildere øjne, som et ønske om at forskyde balancen på de nuværende uddannelser. Der er i øvrigt intet nyt eller progressivt i de dyder og kompetencer udtrykt i det ovenforstående. Mange af disse, hvis ikke alle, kan genfindes i tidligere generationers jurauddannelser.

En dygtig jurist kan svare på hvad som helst, og gerne redegøre for hvordan hun fandt frem til det. Hun skal være dydig, modig og have et solidt helhedssyn ikke blot på juraen, men relevante tilstødende faglige områder. Dette skal prioriteres på bekostning af det store konkrete regeloverblik og derved hvad nogen oplever som dybden i det enkelte fag. Vores forestilling om udprøvning af de studerendes egenskaber i noget helt specifik gældende ret, skal altså retfærdiggøres, ved at vi rimeliggør at dette specialfald er emblematiske for "hvad som helst". Her synes vi i dag at fejle. I forsøget at på påtvinge de studerende ud i alle hjørner af det stillede pensum, udprøver vi dem i stadigt mere udspekulerede species fald af retten. Besynderlige undtagelser beskrevet i fodnoter, enkeltstående, besynderlige domme eller tilstødende reguleringsgrundlag. Resultatet er, at alt for mange studerende forsøger at lære den konkrete jura udenad, i stedet for at dygtiggøre sig som jurister.

Intet kunne være mere passende end at ende dette bidrag, hvor det begyndte: på faglederen for juridisk metodes tilrøgede kontor. Her endte jeg nemlig efter fremsendelsen af mit kritiske bidrag til fagets udvikling. Og selvom jeg ikke dengang, eller senere for den sags skyld, lykkedes med at overtale den pågældende fagleder om rigtigheden og vigtigheden af mit bidrag til jurauddannelsens fremtid, er anekdoten alligevel sigende for den vigtigste og mest essentielle dyd en universitetsuddannelse skal sikre: kritisk nysgerrighed. Faglederen udtrykte villighed til altid at blive klogere igennem dialog, også selvom kritikken kommer fra en overmodig, selvvigtig førsteårsstuderende. Det håber jeg også vil blive udgangspunktet for dagens debat.

Tak.